

ANGELI Z GLASBILI V MIRNI NA DOLENJSKEM

Primož Kuret (Ljubljana)

Med gradivom angelov z glasbili, ki je bilo obdelano doslej,¹ še ni bilo možno upoštevati poslikanega stropa v župni cerkvi v Mirni na Dolenjskem. Šele pred kratkim so bile namreč v tej cerkvi odkrite slikarije na stropu iz tretje tretjine 15. stoletja.²

Zaradi številnosti upodobljenih glasbil, ki so zanimiva tako z ikonografskega kakor z organografskega stališča ter zaradi raznovrstnosti, ki je pri nas doslej enkratna, pa se zdi prav, da ta strop natančneje obdelamo tudi z muzikološkega stališča.

Poslikani strop v smislu »kranjskega prezbiterja« je na Slovenskem v številnih primerih upodabljal angele z glasbili.³ Novo odkrite freske v župni cerkvi v Mirni na Dolenjskem je zaradi števila in različnosti instrumentov komaj mogoče primerjati s katerim od doslej znanih »kranjskih prezbiterijskih«, kjer so upodobljeni angeli z glasbili.

Pogled na razvoj ikonografije rebrastega oboka, ki je s slikami tolmačil nebesni obok s kraljem slave ali Sodnikom, kaže v okviru »kranjskega prezbiterja« zanimivo liko.⁴ Ikonografija nebesnega oboka se je razvijala v tesni zvezi z razvojem gotskega rebrastega oboka do tripolnega dolgega prezbiterja, kakršen je v Mirni, kjer je bilo slikarju na voljo 26 polj. Ker je šilasto prelomljene sosvodnice pojmoval kot dvojna polja, pa se je število za poslikanje razpoložljivih mest povečalo kar na 35.⁵ Slikar je idealno uveljavil prevladujočo vlogo Odrešenika v spremstvu tetramorfa in razširil običajni program, kot ga vidimo na primer na Suhi pri Škofji Loki, še z Marijo z detetom ter ji dodal za spremstvo vrsto svetnic in dva angela ob slavoloku s trobentami in znamenji Kristusovega trpljenja. Evangeliste je združil okrog Kristusa in dodal tej skupini še štiri cerkvene očete, ki jih večkrat srečujemo kot spremljevalce evangelistov.⁶ V sosvodnicah pa je mirenski slikar osemnajst mest napolnil z angeli, ki igrajo na glasbila. S tem je — kljub razširitvi na Marijo z detetom — ostal zvest izročilu. V tločrti

¹ Kuret P., *Glasbila na srednjeveških freskah na Slovenskem*, Kronika 1967, št. 2, str. 84—90.

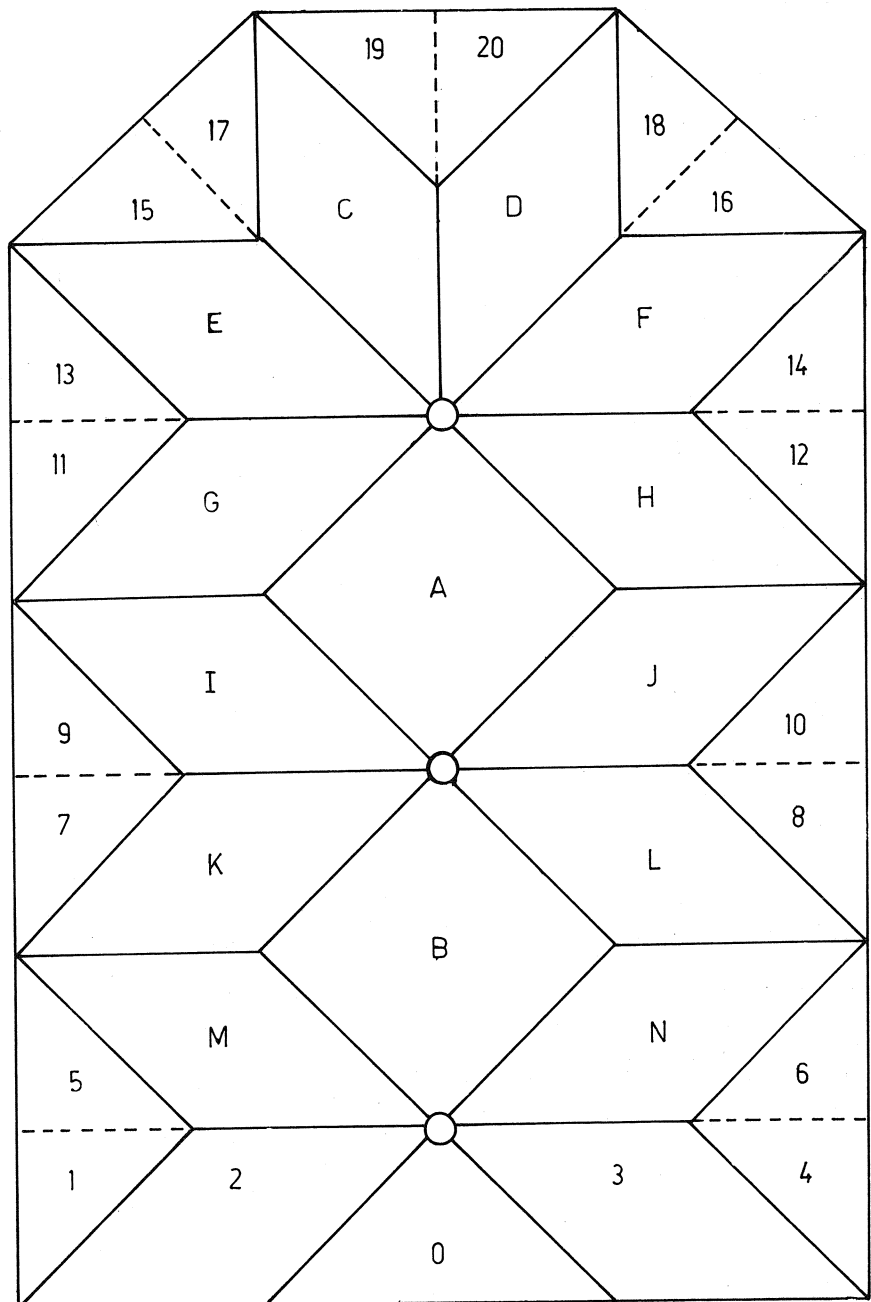
² Stele F., *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969, str. 40.

³ Sv. Janez v Bohinju, Visoko, Avče, Svina, Muljava, Kranj, Gorica, Sv. Urh na Križni gori, Vrata (Thörl) idr.

⁴ Stele, *ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

projekciji svoda je poslikani strop mirense cerkve videti tak,^{6a} kot ga kaže skica.

Centralna polja (označena z velikimi črkami) izpolnjujejo liki Kristusa (A), Marije z detetom (B), štirih evangelistov (G—J), cerkvenih očetov Hieronima (C), Ambroža (D), Gregorja (E), Avgušтина (F) in svetnic Barbare (K), Katarine (L), Doroteje (M) in Marjete (N). V enem izmed polj na slavlolu (srednje polje — O) so rastlinski ornamenti. Vsa druga polja izpolnjujejo angeli, katerih velika večina muzicira na razne instrumente. To so polja 1—10, 12, 14, 17—20. Brez instrumentov so angeli na poljih 11, 13, 15, 16. Angel v polju 11 je naslikan v molitvi, angel v polju 13 ima napis, na katerem piše sanctus, prav tako ima angel v polju 15 v rokah napis s tekstom, angel v polju 16 pa note. Na vseh drugih poljih igrajo angeli na instrumente, ki si sledijo takole:

- polje 1: viteška trobenta*
- polje 2: trobenta in znamenja trpljenja*
- polje 3: trobenta in znamenja trpljenja*
- polje 4: dude*
- polje 5: rog*
- polje 6: tromba marina (Trumscheit)*
- polje 7: pavke*
- polje 8: rebek*
- polje 9: portativ*
- polje 10: oprekelj*
- polje 12: zvončki*
- polje 14: klavikord*
- polje 17: dvojica*
- polje 18: harfa*
- polje 19: kraguljčki*
- polje 20: lutnja*

Opis angelov:

Polje 1. Angel drži z obema rokama viteško trobento — instrument, kakršnega poznamo iz miniature v Liédetovi »La chronique du Hainaut«, nastale pred l. 1468, ali pa na znani Memlingovi sliki z muzicirajočimi angeli.⁷ Ta primerek iz družine buzin je bila ena od številnih praktičnih izpeljank oblike trobente v 15. stoletju. Z desnico drži angel trobento — zavito v obliki črke S tako, da zaokroženi srednji del teče vzporedno s cevjo, preden se le-ta zavije — na srednjem zavoju in jo z dlanjo objema, prsti desnice so na srednjem, zavitem delu. Z levico drži glasbilo pri ustnicah. Ker je freska poškodovana, se del instrumenta od zavitega dela do odmevnika ne razloči več.

Polje 2 in 3. V obeh poljih sta angela, ki imata poleg trobent v rokah tudi znamenja Kristusovega trpljenja. Angel v polju 2 drži z desnico spodnji del trobente, z levico objema znamenja trpljenja, v sami levici pa drži sulico. Angel v polju 3 igra na instrument, ga drži prav tako na spodnjem delu z desnico, z levico pa objema in pritiska na prsi križ, v katerega so zadržani žebelji, in palico,

^{6a}Prim. Stele, *ibid.* str. 27.

⁷ Denis V., *De Muziekinstrumenten in de Nederlanden en in Italië naar hun Afbeelding in de 15^e eeuwse Kunst*, Antwerpen 1944, str. 187.

Angel z rogom (Mirna na Dolenjskem)

ki ima na koncu pritrjeno gobo. Trobenti sta si podobni. Zanimivo je, da sta tudi v izvajalni praksi tega časa nastopali trobenti najpogosteje v dvojicah. Tako so jih slikarji slikali pri nas in drugod v Evropi.

Polje 4. Angel z dudami ima instrument z rdečim mehom, prislonjen na prsi, ustnik je pred ustnicami, nanj torej ne igra, piščali rumene barve sta položeni čez desno ramo, obe piščali ima v rokah in s prsti pokriva luknjice.

Polje 5. Angel z rogom trobi. Rog je običajen, podolgovato zaokrožen. Angel drži instrument z levico in ga prislanja na ustnice, desnice zaradi poškodbe na freski ni videti, vendar se zdi, da je prijel rog pri odmevniku.

Polje 6. Zanimiv je angel s trombo marino, instrumentom, ki ga na Slovenskem doslej še nismo srečali. Zelo podoben instrument je naslikal Memling na že omenjeni sliki muzicirajočih angelov.⁸ Instrument je bil zelo dolg, oblikovan kot ozka in tenka piramida. Angel je obrnjen vstran, verjetno zaradi danega prostora. Kljub temu se v načinu igranja prav nič ne razlikuje od omenje-

⁸ Denis, Pl. I.

Angel s trombo marino (Mirna na Dolenjskem)

nega Memlingovega angela. Z levico ima instrument prislonjen na levo ramo, z desnico vleče z lokom po instrumentu. Instrument je imel različna imena, kot so Drumscheit, Trumscheit, Marientrompete in Nonnengeige, ker se je pogosto uporabljal v ženskih samostanih.⁹ V 15. stoletju je bil zelo znan in cenjen, upodabljali so ga slikarji na Nizozemskem, v Angliji, Nemčiji in Italiji. Mirenski muzikant s trombo marino je prvi te vrste pri nas.

Polje 7. Podobno kot znani angel v Gluhem Vrhovlju v Brdih¹⁰ igra angel na pavke tudi v Mirni. Oba kotla ima privezana okrog pasu, na levega je pravkar udaril s tolkalcem, drugo tolkalce je v zraku. Mirenski slikar je upodobil pavke tako, da se vidi poleg membrane tudi del kotlastega korpusa. Tolkalca sta podolgovata in na koncu okrogla. Desni kotel je nekoliko manjši od levega. Podobno je upodobil angela s pavkami Agostino di Duccio v Tempio Malatestiano

⁹ Denis, *ibid.* str. 53.

¹⁰ Kuret P., *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*. Disertacija, rkp, Ljubljana 1964, str. 95.

Angel s pavkami (Mirna na Dolenjskem)

v Riminiju med leti 1447—54¹¹. Isti avtor je upodobil angela s pavkami še v cerkvi S. Bernardino v Perugii leta 1457.¹² Razširjeno je mnenje,^{12a} da je Evropa spoznala pavke šele leta 1457, ko so člani ogrskega odposlanstva prišli v Lothringijo. Da pa so bile znane že poprej, kaže upodobitev slikarja Giovannija di Paola, ki jih je naslikal na podobi Marijinega vnebovzetja okrog leta 1425 v kolegijiški cerkvi v Ascianu.¹³

Polje 8. Drugi angel z godalom v mirenski cerkvi igra na rebek. Instrument je podoben instrumentu, kot ga je naslikal slikar cerkve sv. Urha na Križni gori okrog leta 1500. Angel naslanja instrument na desno ramo, z levico pa vleče z lokom po strunah. Na instrumentu so vidne štiri napete strune, na sredi sta dve polkrožni odprtini, nad njima rozeta. Izraz angelovega obraza kaže zamaknjenost in koncentracijo.

¹¹ Denis, *ibid.* Pl. XI.

¹² Denis, *ibid.* Pl. XVII.

^{12a} Sachs C., *The History of Musical Instruments*, New York 1940, str. 329.

¹³ Denis, *ibid.*, str. 245.

Polje 9. Angel s portativom se v načinu igranja ne razlikuje od že doslej znanih, v Sloveniji večkrat upodobljenih angelov s tem instrumentom.¹⁴ Angel je tako postavil instrument predse, da z levico drži za meh, desnico pa ima na dobro razločnih tipkah.

Polje 10. Oprekelj, na katerega igra angel, ima obliko podolgovate pravokotne škatle, ki jo delijo tri kobilice, čez katere teko strune. Vidnih je osem strun. V vsakem od tako nastalih treh polj je odprtina za resonanco. Tolkalca drži angel med kazalcem in sredincem desnice ter med palcem in kazalcem leve. Sta podolgovate oblike, ravna, brez kakršnekoli sicer značilne klobučevinaste prevleke ali odebelitve proti vrhu. Tolkalce v desnici je v zraku desno od srednje tretjine, medtem ko je tolkalce v levici udarilo na strune v srednji tretjini opreklja.

Polje 12. Angel ima v vsaki roki zvonec tulpaste oblike. Z levico je zamahnil, zvonec je obrnjen kvišku, medtem ko je desnica obrnjena le delno navzgor. Celotna situacija kaže, da angel pozvanja. Angele z zvonci so upodobili slikarji doslej v Kranju, na Visokem in v Vratih (Thörl), vendar je mirenski angel doslej najbolj značilen predstavnik angelov z zvonci. Podobnih primerov tudi drugod ne zasledimo veliko. Denis, ki je sicer temeljito obdelal podobno gradivo na Nizozemskem in v Italiji, omenja sicer posamezne primere angelov z zvonci, od katerih se zdi najbolj izrazit angel Willema Vrelanta v Brevirju Filipa Dobrega iz nekako leta 1450.¹⁵ Angel z zvoncem se smiselno vključuje v »nebeško hvalnico«, ki jo pojejo tudi drugi angeli z napisnimi trakovi, notami in glasbili ter tako po svoje dokazuje, da ne gre za ansambel ali celo orkester oziroma v praksi obstoječo izvajalsko skupino glasbenikov.

Polje 14. Angel s klavikordom je pri nas redek. Glede na likovno upodobitev tega instrumenta je mirenski primer doslej najizrazitejši. Točnega števila strun tudi tukaj ne moremo določiti, pač pa je približno 25 belih tipk, črne tipke niso jasno razvidne. Freska vendarle kaže, da je slikar smiselno razporedil tri oktave, kar je bilo tedaj tudi običajno. Angelove roke so na instrumentu, prsti na tipkah, vendar pri igranju angel ne uporablja palcev. Tudi to je značilnost igranja tako na klavičembalo kot na klavikord v začetni fazi muziciranja na tem glasbilu. Ti dve podrobnosti ponovno pričata, da je slikar natančno opazoval in da je verno upodobil naslikani instrumentarij.

Polje 17. Tudi angela z dvojnicami doslej na Slovenskem še nismo srečali. Angel drži instrument na ustih, obe roki sta na luknjicah, desna bliže ustom, leva na spodnjem delu instrumenta.

Polje 18. Angel s harfo kaže na vplive zgodnjih italijanskih upodobitev tega instrumenta, kakor jih vidimo naslikane v delih Stefana de Zavias v Gallerii Collona v Rimu (Madona z angeli) iz zač. 15. stoletja¹⁶ ali na sliki Madone na prestolu Giovannija di Paola iz 1426 v Castelnuovo Berardengo.¹⁷ Tudi v doslej znanem slovenskem gradivu gre za primer starejšega tipa harfe.

Polje 19. Angel s kraguljčki je najslabše viden, ker je freska zelo slaba. Zato je tudi opis težak. Videti je le, da drži angel kraguljčke v levici, vzdignjene v zrak.

¹⁴ Kuret, *ibid.*, str. 125.

¹⁵ Denis, *ibid.*, str. 266.

¹⁶ Denis, *ibid.*, str. 85.

¹⁷ Denis, *ibid.*

Angel s klavikordom (Mirna na Dolenjskem)

Polje 20. Zadnja polja so že za oltarjem. Tudi angel z lutnjo, ki je v polju poleg angela s kraguljčkom, je v prezbiteriju za oltarjem. Na buči podobnem korpusu, ki ga drži prislonega na prsi, brenka z levico po slabo vidnih strunah, desnica in vrat instrumenta pa se izgubljata in zaradi slabe freske nista razločna.

Od angelov, ki so brez instrumentov, naj opozorim zlasti na angela v *polju 16* — poleg angela s harfo. Ta angel ima namreč v rokah note. Angel kaže nanje s palčko in je pri nas doslej edinstven primer angela kantorja. Angeli v *poljih 11, 13, 15* molijo, pojejo in nosijo v rokah napisne trakove. Tudi to je bil način, ki je opozarjal na nebeško hvalnico, način, ki je v evropskem slikarstvu precej

starejši od hvalnice z instrumenti. Kasneje sta se oba načina seveda mešala, kakor se je to zgodilo tudi v Mirni. Notna pisava na upodobitvah muzicirajočih angelov pomeni nadaljnji korak v smeri zvestega upodabljanja stvarnosti. Notacija je še jasnejši znak petja kot napisni trak ali knjiga. Muzikanti, instrumentalisti, je ne uporabljajo, ker je njihova praksa v improvizaciji. Notna pisava se zdi vez, ki vodi nazaj v liturgično sfero ali pa celo v učeni glasbeni svet sholastike. Podoben primer je bila pri nas skupina treh angelov, ki poje nad napisnim trakom (Brunik nad Radečami) v obliki lesene plastike. Drugod je takih primerov seveda še več.¹⁸

Ob vsem tem pa je težišče vendarle na muzicirajočih angelih. Sestav instrumentarija je v veliki meri podoben že doslej znanemu instrumentariju na slovenskih srednjeveških freskah. Ponovno nastopata dve trobenti v smislu stare simbolike, zastopani so lutnja, harfa, rebek, dude, portativ, rog, oprekelj, pavke, klavikord, zvonci, novost pa sta dva naslikana instrumenta: tromba marina (trumscheit) in dvojnice, s čimer se doslej znani slovenski instrumentarij na srednjeveških freskah povečuje za dva instrumenta, ki sta bila sicer v zahodnoevropski glasbeni in likovni praksi znana in upodobljena, a jih na naših freskah še nismo imeli v evidenci. Ves sestav se tako vključuje v že doslej izpričani in dokazani evropski kulturno-umetnostni okvir.

Freske so povečini likovno jasne in pregledne, zato so tudi naslikani instrumenti dovolj precizni, kar priča o slikarjevem poznavanju glasbil in potrjuje, da jih je zares verno registriral. Tako muzicirajoči angeli v Mirni preraščajo okvir lokalne zanimivosti in pomenijo tudi v celotnem slovenskem gradivu pomembno postavko. Seveda se s tem tudi vključujejo v gradivo iz zahodnoevropske umetnosti in zavzemajo v organografiji zaradi različnosti sestava in zanimivega oblikovanja detajlov pri posameznih instrumentih vidno mesto.

SUMMARY

Recently frescoes from the late fifteenth century have been discovered at Mirna in Dolenjska. The ceiling is decorated in the manner of the »Carniolan choir«, that is, around the dominant figure of Christ, with the tetramorph, the church fathers, Mary with child, the saints, are angels painted on the rib vaulting of the three-sectional presbytery. Some of the angels are praying, some singing and some playing musical instruments. Of especial interest are those angels playing musical instruments. The Mirna painter depicted the following instruments: a knight's trumpet and two other trumpets, bagpipes, horn, tromba marina, kettle-drums, rebec, portativ, dulcimer, bells, clavi-chord, harp, double flute, jingle bells and lute. One particularly interesting angel among those without instruments is holding music and pointing to it with a little stick.

The angels symbolize the praise of the heavens, a motif which was known to medieval West-European painting, especially in the 15th century and which is to be found in many examples of medieval painting in Slovenia. The Mirna orchestra of angels is interesting above all from the number of musical instruments depicted and for the clarity and precision with which the as yet anonymous painter depicted them. Apart from this, it is the first time that instruments, tromba marina and double flute, have appeared on frescoes within the Slovene ethnic territory.

¹⁸ Kuret, *ibid.*, 39.